

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента,
завідувача кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Мартинчук Олени Валеріївни

на дисертаційне дослідження

Наконечної Лариси Михайлівни

«Становлення та розвиток інклюзивної освіти в Канаді та Україні»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
016 Спеціальна освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність теми дисертаційної роботи, її зв'язок із планами відповідних галузей наук

Актуальність теми. Дисертація Л.М. Наконечної присвячена одній з актуальних проблем сучасної спеціальної та інклюзивної порівняльної педагогіки – модернізації вітчизняної інклюзивної освітньої системи відповідно до постійно зростаючих з боку суспільства вимог до її якості та потреби у врахуванні наявного прогресивного досвіду країн, які мають значні досягнення у сфері інклюзивної освітньої політики та практики.

Актуальним виконане дослідження є також у світлі необхідності розв'язання важливих суперечностей, виявлених дисертанткою у ході вивчення закономірностей становлення й розвитку інклюзивної освіти в Канаді та Україні, а саме: між інерційним збереженням тенденції до утримання дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних закладах освіти і необхідністю та прагненням України інтегруватися у світловий освітній простір, що визнає пріоритетом інклюзивну освіту; між очевидною ефективністю в концептуальному розумінні, організації та розвитку інклюзивної освіти, доведеною західними країнами, зокрема Канадою, та ще недостатнім осмисленням її концептуальних засад і практичною реалізацією в Україні; між існуючим розмаїттям ефективних педагогічних технологій інклюзивного навчання, технологій супроводу дітей з ООП в світовому педагогічному арсеналі та їх обмеженим набором в практиці вітчизняних закладів освіти тощо.

Дане дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка : «Методичні та дидактичні засади навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища» (Державний реєстраційний номер теми: 0118U003348).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження, їх значення для науки й практики

До найбільш істотних наукових результатів, отриманих здобувачкою, належать: системний компаративний аналіз інклюзивної освіти в Канаді та Україні, у процесі якого у порівняльній площині окреслено визначальні стадії втілення інклюзивної парадигми, основних концепцій та технологій інклюзивного навчання та супроводу; обґрунтування особливостей генезису та втілення основоположних концепцій та підходів інклюзивної освіти в Канаді та Україні; визначення спільного та специфічного в організації інклюзивного навчання в освітніх системах Канади та України; визначення напрямів удосконалення інклюзивної освіти в Україні з використанням позитивного канадського досвіду.

Практичне значення результатів дослідження полягає у формулюванні загальних рекомендацій щодо використання досвіду Канади при розбудові інклюзивної освітньої системи в Україні, а саме:

- використання технологій сучасного освітнього менеджменту в умовах розгортання освітньої децентралізації;
- впровадження різнорівневої професійної міжвідомчої співпраці на основі відпрацювання чіткого, затвердженого на центральному рівні загального алгоритму професійної співпраці та колоборації, обов'язкового для виконання в регіонах та місцевих громадах;
- колоборація інклюзивної та спеціальної освіти на регіональному (місцевому) рівні, що передбачає реалізацію корекційно-розвиткового напрямку у навчанні дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі з урахуванням досвіду та можливостей спеціальних закладів, які функціонують на певній території;
- розвиток закладів освіти як «самооновлювальних організацій, що навчаються»;
- удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів та підвищення кваліфікації через вироблення власної системоутворювальної моделі з практико-орієнтованою складовою освітнього процесу, реалізацію компетентнісно-контекстних технологій викладання на основі студентоцентрованого підходу; розроблення сучасного науково-методичного забезпечення, спрямованого на формування фахової компетентності у сфері інклюзивного навчання.

Здобуті результати можуть також використовуватися у підготовці й проведенні фахових курсів у закладах вищої освіти, інститутах післядипломної педагогічної освіти за спеціальністю, що готує спеціалістів з

інклюзивної та спеціальної освіти; укладанні навчально-методичних розробок зі спеціальної та інклюзивної педагогіки.

Ступінь обґрунтованості використаних методів, результатів і положень дисертації

У дисертаційному дослідженні Наконечної Лариси Михайлівни виважено і конкретно сформульовано науковий апарат дослідження, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет наукового пошуку.

Дисертація має чітку логічну структуру та містить достатнє обґрунтування основних наукових положень, що виносяться на захист. Розділи дисертації розкривають логіку і послідовність проведення дослідницької роботи. Зміст дисертаційної роботи побудований на відповідному матеріалі, аналіз та узагальнення якого дало можливість сформулювати належним чином обґрунтовані основні наукові положення, висновки та рекомендації. Про це свідчить аналіз тексту дисертації та змісту публікацій автора. Дисертаційне дослідження має відповідну теоретико-методологічну основу (фундаментальні положення філософії людиноцентризму та концепції розвитку освіти в умовах загальноцивілізаційних змін, на підґрунті загальнолюдських цінностей і плюралізму культур; методологічні положення сучасної порівняльної педагогіки, відповідно до яких освітні системи досліджуються в локальних/національних/глобальних контекстах під впливом історичних, політичних, економічних, соціокультурних чинників; концепції розвитку інклюзивної освіти та супроводу осіб з особливими освітніми потребами; інноваційні ідеї учених щодо модернізації інклюзивної освіти та тенденцій її розвитку в Канаді та Україні).

Наукова робота ґрунтується на достатній джерельній базі. У списку використаних джерел 370 найменувань, із них 102 – англійською мовою. До складу джерельної бази входять документи та законодавчі акти, що регулювали та наразі регулюють діяльність освітньої сфери в Україні та Канаді; наукові праці вчених (вітчизняних та зарубіжних) в галузі спеціальної та інклюзивної педагогіки – монографії, дисертації відповідної проблематики, автореферати, збірники наукових праць, педагогічні часописи, методичні видання, історико-педагогічні розвідки, науково-педагогічна періодика, довідково-бібліографічна література, аналітичні звіти міжнародних та всеукраїнських експериментів тощо, а також наукові праці з суміжних галузей знань.

Досягненню поставленої мети, розв'язанню визначених здобувачкою завдань на різних етапах наукового пошуку та формулюванню висновків наукового дослідження слугували обрані загально- і конкретно-наукові методи дослідження. Найефективнішими з них виявилися системно-логічний

і теоретичний аналіз та синтез для визначення основних позицій дослідження; порівняльно-історичний метод, теоретичне моделювання.

Наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації є достатньо апробованими на наукових заходах різних рівнів (14 конференцій, 2016-2022 р.р.), на засіданнях лабораторії проблем інклюзивної освіти / відділу інклюзивного навчання Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (2017 – 2022 рр.).

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Заслуговує на увагу ретельна розробка структури дисертаційного дослідження, яка зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі чітко визначено мету дослідження, його завдання, об'єкт і предмет, розкрито методологічні підходи (соціокультурний, синергетичний, локально-цивілізаційний), які склали теоретико-методологічні засади дослідження.

Теоретично вагомим, на нашу думку, є матеріал першого розділу роботи – *«Соціально-історичний контекст становлення інклюзивної парадигми в Україні та Канаді»* (с. 29-95), в якому авторка узагальнює теоретико-методологічні засади компаративного студіювання у наукових працях зарубіжних та українських компаративістів і розробляє логічну структуру власного компаративного дослідження інклюзивної освіти, що охоплює сукупність одиниць, які стали основою для зіставлення:

- історичний контекст передумов виникнення, становлення та розвитку інклюзивної освіти,
- періоди та етапи розбудови інклюзивної освіти,
- основоположні підходи інклюзивної освіти,
- особливості законодавчого та нормативно-правового забезпечення,
- інклюзивна практика (технології навчання та супроводу) (с. 43-45).

На особливу увагу заслуговує порівняльний аналіз періодизації розбудови інклюзивної освіти в Канаді та Україні, що дає змогу окреслити поступ у трансформації парадигм в освіті осіб з особливими освітніми потребами і виокремити сучасний етап, що визначається в Канаді як «розширення можливостей та самовизначення» (с. 90).

На підтримку й позитивну оцінку в рецензованій дисертації заслуговує й другий розділ – *«Реалізація інклюзивної парадигми як основної освітньої тенденції в Канаді та Україні»* (с. 96-172), в якому розглядаються основоположні підходи інклюзивної парадигми, особливості законодавчого та

нормативно-правового забезпечення, особливості реалізації інклюзивної практики через застосування певних технологій навчання та супроводу. У цьому розділі авторка акцентує увагу на домінуванні в дуальній системі освіти для дітей з особливими освітніми потребами інклюзивного навчання як магістрального напряму розвитку освіти.

Цінними вважаємо матеріали розділу, присвячені аналізу систем технологій інклюзивного навчання, що застосовуються в освітньому просторі Канади (технології управління в освіті; технології демократизації мережі соціальної підтримки дітей з ООП; технології задоволення особливих освітніх потреб (сервіс); технології підтримки дитини з ООП в інклюзивному класі, с. 150) та України (технології педагогічного менеджменту, технології співпраці, технології сервісної підтримки, технології супроводу, технології викладання, с. 152).

Як позитивний аспект варто відзначити результати порівняльного дослідження, що презентують спільне та відмінне в системі інклюзивної освіти Канади та України. Зокрема, спільними характеристиками є: теоретико-методологічне підґрунтя, позиції щодо управління в розбудові інклюзивної освіти на макро- та мікро-рівнях, узгодженні впливів вертикалі та горизонталі в межах як всієї системи, так і на рівні окремого закладу.

Тоді як специфічні характеристики, визначені дисертанткою, полягають у різному тлумаченні поняття «діти з особливими освітніми потребами», використанні різного обсягу психолого-педагогічного інструментарію для реалізації всебічного залучення дитини з ООП в загальноосвітній простір, різних підходів до формування освітньої політики.

Цілісність презентованої роботи створюється в третьому розділі *«Перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні в контексті екстраполяції освітньої практики Канади»* (с. 173-220) за рахунок розроблення загальних рекомендацій щодо впровадження досвіду Канади при розбудові інклюзивної освітньої системи в Україні. На основі методологічного дискурсу на основі компаративістичних підходів визначено передумови, особливості та перспективи розвитку національної освітньої системи у контексті екстраполяції освітньої канадської практики. Важливим є висновок про виокремлення серед засадничих умов розбудови інклюзивної освітньої системи винятково значущої ролі кадрового забезпечення.

У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Зміст, структура та логіка викладу матеріалу в дисертаційній роботі, сформульовані висновки доводять, що дисертантка володіє культурою наукового пошуку й обізнана в проблемі, яка розглядається. Наукові результати, отримані в дисертаційній роботі та винесені на захист, одержано автором і відображено у друкованих працях, в тому числі й електронних ресурсах. Основний зміст та результати дослідження досить повно висвітлено у 12 публікаціях (9 одноосібних), з них 1 стаття у наукометричному виданні бази даних Web of Science; 5 статей у вітчизняних фахових виданнях; 1 стаття в періодичному науковому виданні іншої держави, 5 публікацій – апробаційного характеру.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи отримані результати дослідження, їх наукову новизну та практичну значущість, необхідно відзначити дискусійні положення дисертації та окремі зауваження:

1. Дисертанткою не визначено чітко хронологічні рамки дослідження. Проте аналіз тексту дисертації та списку використаних джерел свідчить, що аналіз нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти обмежується 2018 р., навчально-методичного забезпечення – 2021 р. У параграфі 3.1 «Розбудова інклюзивної освіти та впровадження інклюзивного навчання» наводяться статистичні дані на 01 січня 2021 р. Недоцільним, на нашу думку, є обмеження хронологічних рамок дослідження з огляду на прийняття у 2021 р. нового Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (Постанова Кабінету міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957), що сприяло модернізації вітчизняної інклюзивної освіти у контексті врахування позитивного міжнародного досвіду.

2. У параграфі 1.3. «Періодизація розбудови інклюзивної освіти (порівняльний аналіз)» Наконечна Л.М., зазначає, що «... спостерігається ще одна суттєва відмінність: в канадському науково-освітньому просторі розробляється новітня концептуальна ідея, яка наразі лише починає оформлюватись в чергову еволюційну парадигму – «розширення можливостей та самовизначення» (с. 90-91). Визначена дисертанткою особливість не знайшла подальшої конкретизації як в методологічному аспекті, так і в практичній площині можливості або не можливості врахування її основоположних характеристик у процесі розбудови інклюзивної освіти в Україні у післявоєнний період. На наш погляд, окреслення шляхів руху вітчизняної системи освіти у напрямі до втілення нової еволюційної

парадигми поглибило би зміст роботи та розширило наукову новизну дослідження.

3. Дисертанткою у рекомендаціях щодо впровадження досвіду Канади при розбудові інклюзивної освітньої системи в Україні, представлених у розділі 3 «Перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні в контексті екстраполяції освітньої практики Канади» зазначено, що «серед засадничих умов розбудови інклюзивної освітньої системи винятково значущу роль відіграє кадрове забезпечення» (с. 219). При цьому автор дослідження в дисертації не висвітлює підходи Канади та України до розуміння ролі та функцій лідера/координатора інклюзивного навчання у закладі освіти і відповідно вимог до його підготовки, хоча достатньо уваги при аналізі приділяє освітньому менеджменту та лідерству. На нашу думку, можна було б значно посилити роботу, якби був проведений порівняльний аналіз складу та змісту діяльності команд супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі, функціональних обов'язків лідерів команд та подано реальні рекомендації щодо удосконалення діяльності команд супроводу.

4. Визначаючи перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні в контексті екстраполяції освітньої практики Канади варто було б окреслити виклики в ході імплементації розроблених рекомендацій зважаючи на суспільно-політичний та економічно-соціальний контекст сьогодення та післявоєнного часу.

5. У роботі наявні стилістичні та технічні помилки, а також подано декілька російськомовних джерел у списку використаної літератури (№ 51, № 53, № 61).

Відповіді на ці запитання та зауваження можуть бути надані в ході публічного захисту дисертації.

Загальний висновок

Незважаючи на висловлені зауваження, вважаємо, що дисертаційне дослідження Наконечної Лариси Михайлівни «Становлення та розвиток інклюзивної освіти в Канаді та Україні» є самостійним науковим дослідженням у галузі спеціальної та інклюзивної педагогіки, цілісним та завершеним і відповідає спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Дисертація містить змістовно виважений і ретельно розроблений автором теоретичний матеріал і засвідчує збагачення педагогічної теорії і практики у сфері інклюзивної освіти.

Вивчення дисертації та публікацій автора дає змогу зробити висновок, що робота відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, зокрема вимогам

«Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями: від 03 квітня 2019 року № 283; від 12 січня 2022 р. № 44; від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор – Наконечна Лариса Михайлівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка



Олена МАРТИНЧУК

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
Мартинчук О. засвідчую
(ПІБ)
Я. Туровіч пров. В.К.
Л. Мартинчук
03.10.2023